

**YALE
STROM**

Un artist în căutarea comorilor muzicale evreiești din Estul Europei

Yale Strom este cunoscut, în Statele Unite și Europa de Est, ca muzician, etnolog, compozitor, scriitor și realizator de filme documentare. El cutreieră micile orașe în care au trăit odinioară comunități evreiești importante, în căutarea muzicii, tradițiilor și urmelor pe care le-au lăsat în societatea contemporană. Din această experiență a scris până azi zece volume, referitoare la comunități dispărute, viața de azi a evreilor din regiune, legătura tradiției muzicale evreiești și a celei române și a realizat cinci filme documentare, premiate la numeroase festivaluri de specialitate - „La Răscruce”, „Ultimul klezmer”, „Carpați: 50 de mile, 50 de ani”, „Le’Haim, Tovarășe Stalin!” și „Klezmer pe Strada Peștelui”. După participarea la Seminarul „Contribuția evreiască în lumea muzicii universale” de la Cluj-Napoca, Yale Strom a susținut un concert în Sinagoga timișoreană din cartierul Iosefin. Președintele comunității locale, dr. Paul Costin, a prezentat, cu acest prilej, câteva considerații cu privire la muzica klezmer, iar tânărul Andrei Schwartz a rezumat cartea de vizită impresionantă a artistului american. Am profitat de acest prilej pentru a afla câteva dintre motivele care îl animă să se dedice de 25 de ani acestui domeniu.

- La Cluj, ați prezentat o lucrare despre relațiile pe tărâm muzical dintre evrei și romii pe teritoriul României. Pare un subiect arid în etnografia de la noi, cum ați ajuns la el?

- Fac cercetări de foarte mult timp. Am întâlnit, în toți acești ani, foarte mulți evrei care mi-au arătat melodii vechi, discuri cu muzică evreiască, dar și romii, în special din Moldova, Bucovina, Maramureș, zone unde erau populații mari evreiești, iar cei care cântau la „simhes” [n.r. - sărbători] erau romii. Unii nu doar cântau în idiș, dar chiar știau să vorbească idiș. Am fost fascinat de această minoritate, la rândul ei prigonită înainte de ascensiunea nazismului, în timpul nazismului și, din păcate, în unele locuri, și azi. Am mulți prieteni între cei de această etnie.

- S-au întâlnit și în alte planuri cele două etnii?

- Mă interesează în mod specific relația în domeniul muzical, dar, desigur, și pe alte tărâmuri. Au avut unele relații de afaceri, dar în domeniul muzicii au devenit foarte buni prieteni. Erau evrei care cântau în tarafuri de romii. Am cunoscut pe un rrom, Nicolae Radu, din Chișinău, care mi-a vorbit în idiș pentru că timp de 40 de ani a cântat muzică idiș.

- Această tradiție este azi încheiată?

- E spre sfârșite... Nu vreau să spun că s-a încheiat cu totul. Cei mai mulți dintre cei care cântau această muzică nu mai sunt printre noi. Mai sunt, poate, câțiva în Sighet, Iași, Dorohoi -

în toată România, dacă mai sunt vreo șase. Desigur, rromii cântau pentru că le plăcea această muzică, dar aveau și o rațiune economică - puteau să se angajeze la nunți și sărbători evreiești. Dar după ce au emigrat aproape toți evreii, această motivație economică a dispărut. Este un paradox că ei au pierdut arta de a cânta muzică klezmer din cauză că evreii au emigrat.

Interviu cu YALE STROM, muzician, etnolog, compozitor, scriitor și realizator de filme documentare

- Mai întâlnim azi prin restaurante câte o „Hava naghila”, un „Șalom alehem” cântat de un taraf.

- Asta numesc eu muzică „jewish” - muzică evreiască turistică.

- Muzica klezmer cuprinde o plajă foarte largă de genuri și este descrisă în multe feluri. Dumneavoastră cum ați defini-o azi?

- Cea mai pură muzică klezmer poate fi definită ca muzica instrumentală a evreilor așchenazi din estul Europei. Așchenaz înseamnă german și, paradoxal, muzica klezmer s-a născut acolo unde s-a născut și limba idiș, pe malul Rinului, dar evreii s-au mutat, încet, încet, spre Est. Ei numeau această muzică „spil-music”. Dar ei cântau alt gen și aveau alte instrumente, deci melodiile sunau cu totul diferit decât cele pe care

le auzim azi. În Polonia, Slovacia, Ucraina, Rusia, România au auzit melodiile locale, s-au mixat și s-a format ceea ce numim azi klezmer. Este, în mare, ca și în cazul muzicii jazz, un termen generic. Dacă spunem jazz, înțelegem prin aceasta și Louis Armstrong, John Coltrane, Miles Davis, dar, de fapt, fiecare reprezintă un alt gen. Azi și klezmer este o mixtură care include jazz, muzică balcanică, muzică țigănească.

- Cântați doar în limba idiș?

- Da, doar în idiș. Dar soția mea, Elizabeth Schwartz, cântă în engleză, idiș și ladino.

- V-ați născut în Statele Unite, într-un loc și o epocă ce nu aveau multe în comun cu muzica klezmer. Cum ați ajuns, totuși, la aceasta?

- M-am născut în Detroit. Când aveam 11 ani, familia mea s-a mutat la San Diego. De Șabat cântam în familie mereu cântece vechi evreiești, „zmîrot”, dar și cântece israeliene pentru „haluțim”. Desigur, ascultam blues, rock, jazz și muzică clasică.

• Moment din concertul susținut la Sinagoga din cartierul Iosefin, Timișoara

Mama mea cânta la pian muzică clasică, nu evreiască. Dar nu știam ce e klezmer, știam că este doar muzică evreiască. Atunci când a început renașterea acestei muzici, în 1976-1977, am cunoscut câțiva muzicieni și am mers să îi ascult și am vrut să intru în formație. Mi-au spus că nu mai au nevoie de încă o vioară și atunci, în acea noapte, s-a născut în mine o idee: „Îmi voi face propria formație!”. În septembrie urma să mă înscriu la Facultatea de Drept și am spus că nu mă mai interesează acest lucru. Dar ce muzică să cânt? Am decis că trebuie să caut muzică necunoscută, sondând arhive aproape pierdute și încercând să strâng cât mai multe mărturii muzicale din partea vârstnicilor. Am călătorit apoi în blocul comunist, în 1981, cu toate problemele care existau atunci. Am venit cu vioara, aparate de filmat și fotografiat și am început să cutreier micile orașe din regiune. În România am fost de 15-16 ori.

- Ați găsit melodii originale în România?

- În Moldova am găsit un material impresionant. L-am întâlnit, de exemplu, pe Izu Gott, pe Ițik Kara Schwartz, un excelent scriitor de folclor, și pe Paul Babici, un rrom foarte cunoscut în Iași. În Cluj, l-am cunoscut pe Hary Maiorovici, care cânta muzică autentică și pe soția lui Aisicovici, în vârstă de peste 90 de ani, care mi-a dat câteva dintre melodiile lui. Tocmai am compus un cvartet despre o populație săracă din Moldova - „fisgheiers” („cei care mergeau pe jos”). Ei parcurgeau pe jos distanța dintre orașele lor din România și Bremen, pentru a emigra în Statele Unite. Mergeau cu Steaua lui David înainte și erau foarte mândri de identitatea lor. Premiera cu această lucrare va avea loc în Los Angeles peste câteva săptămâni.

- Vă mulțumesc și sper că vom auzi și în România această compoziție!

LUCIANA FRIEDMANN

• În „ROMÂNIA LITERARĂ”, nr. 43 din 2 noiembrie a.c., S. Damian publică un eseu: „Micile infirmități ale oamenilor mari”, oprindu-se la Arthur Koestler (100 de ani de la naștere), Thomas Mann, ș.a. George Radu Bogdan vine cu completări, din propriile amintiri, la volumul lui Mihai Pelin, *Deceniul prăbușirilor 1940-1950* (despre artiști plastici, criticii din România). Ileana Mălăncioiu îl evocă pe Lucian Raicu, retras și bolnav la Paris. Interesant este și comentariul Anei Selean (în nr. 44/9 noiembrie) la *Jurnalul unui cobai* al lui M.R. Paraschivescu, care îi vede cu ochi critic pe mai toți confrății (Maria Banuș, Jebeleanu ș.a.). Ion Simuț scrie despre H. Bonciu, cu ocazia recentei reeditări, considerându-l un „marginal”, însă „non-canonice”. În nr. 46/23 noiembrie, Ioana Pârvescu scrie despre „Oameni care lipsesc”, amintind și de Z. Ornea, printre personalitățile care au colaborat la revistă.

• „CONTEMPORANUL - IDEEA EUROPEANĂ”, din octombrie și noiembrie 2005, conține serialul „Problema evreiască”. În nr. din octombrie, Hary Kuller publică un eseu despre Cioran, iar B. Marian despre „Legionarism” ș.a. În nr. din noiembrie, remarcăm: evocarea Aurei Christi, „Acasă, în exil”, despre Ion Vianu, Matei Călinescu; Marian Victor Buciu despre „Eugen Ionescu și fluxul cuvintelor”; B. Marian despre Mihail Sebastian, despre avangardism, proza evreilor americani, despre sociologia antisemitismului ș.a. Henri Zalis scrie despre poezia lui T.G. Măiorescu, iar Lya Benjamin propune spre lectură un text al dr. I.J. Niemirower despre părintele Haskalei, Moses Mendelssohn.

• În „OBSERVATOR CULTURAL”, nr. 35/27 octombrie - 3 noiembrie a.c., Bogdan Ghiu scrie „Despre nebunia gândirii lui Derrida”, unul dintre marii filosofi ai contemporaneității. În același număr, Liviu Ornea atinge un subiect extrem de delicat și actual: ce religie este predată în școli și cui, din moment ce în România coexistă mai multe religii, iar unii sunt ateii? Articolul se numește (după o anecdotă cunoscută): „Dar noi, belgienii?”. În nr. 36/3 noiembrie, Ion Copoeru scrie despre „Sartre: filosof și fals profet”, considerând că, în filosofie, acesta s-a situat între Kant și Husserl. Deși adept al „stângii dure”, Sartre a fost, după cum se știe, un adversar al antisemitismului, prieten cu mulți intelectuali evrei, fiind „bănuț” a fi evreu (nu era). Doru Mareș scrie despre Festivalul ieșean „Avram Goldfaden”, iar Al. Matei ne amintește că anul acesta se împlinesc două aniversări, adică 100 de ani de la nașterea a două personalități (n.n. - opuse în concepții) care au marcat secolul trecut: Sartre și Raymond Aron.

• „IDEI ÎN DIALOG”, nr. 11/2005, conține, ca de obicei, articole-studii, unele interesante, altele, după noi, mult prea specializate pentru un dialog real, chiar între intelectuali „de elită”. Regrete trezește, însă, un articol denigrator la adresa politicii israeliene, comparată cu un

„pumn de praf în ochii lumii”. Articolul „Retragerea israeliană ca ingredient al permanenței” este semnat de Marius Câmpean și Jérôme Drevon. „Statul evreu nu-și maximizează în mod machiavelic teritoriile?” - se întreabă autorii. Cine răspunde?

• Interesant nr. 817 al *REVISTEI*, „22”, în care citim comentariile lui Răsvan Popescu și Oanei Suciuc pe marginea Legii Minorităților, respinsă în Parlament. Este pomenit „tribunul” ultranaționalist C.V. Tudor. Ruxandra Cesereanu revine la „Procesul Comunismului”, ca notiune și ca șansă de aplicare, iar Alina Mungiu-Pippidi îl compară pe Lenin cu Osama Bin Laden. O paralelă între comunism (cu Gulag-ul, confictele, milioanele de martiri) și actualul terorism islamic ni se pare neinspirată. Nicolae Filipescu își continuă „filipicele” împotriva politicii americane în Irak, dar nu oferă variante realiste. Propune dialog cu insurgenții, uitând că în Irak sunt infiltrați deja mulți teroriști din alte zone. Interesant și incitant articolul lui Traian Ungureanu, „Human Rights Kitsch”, despre starea imigranților în Europa și producerea terorismului islamic chiar în țările gazdă. Andrei Oișteanu semnează un comentariu despre situația din

Republica Moldova. Din păcate, nu subscriu la comparația Barbusse - A.C. Cuza. În nr. 819/15 noiembrie, Andrei Cornea semnează editorialul „Aritmetică”, cu referire la tulburările huliganice de la Paris. Ne bucurăm că printre premiații Uniunii Scriitorilor pe anul 2004 se află și Adriana Babeți, din Timișoara.

• În „ADEVĂRUL LITERAR ȘI ARTISTIC”, nr. 791/25 oct. 2005, Toader Paleologu, fiul regretatului umanist, își evocă părintele, dar omite un amănunt, probabil, din cauza emoției ce îl stăpânește. Ne îndoiem că Al. Paleologu îl admira, fără rezerve, pe Léon Daudet, fiul autorului lui *Tartarin din Tarascon*. Léon Daudet a fost unul dintre cei mai violenți pamfletari antisemiți în Franța, comparabil cu A.C. Cuza la noi. Amintim acest aspect, știind că Al. Paleologu a blamat antisemitismul, numindu-l „o încordare a mușchilor fesieri”. În nr. din 8 noiembrie, Elena Dulgheru comentează filmul *Neguțătorul din Veneția*, după Shakespeare, cu Al Pacino în mult controversatul rol al lui Shylock. Deosebit de interesant este articolul Margaretei Șipoș, „De la adorație la dezamăgire”, despre Soljenitîn și criticile aduse acestuia de un alt fost disident, Vladimir Voinovici. Așteptăm comentarii și la recenta carte a lui Soljenitîn, *200 de ani de convingere: rușii și evreii*.

• „DILEMA VECHIE”, nr. 94/4 noiembrie a.c., oferă o pagină despre Orientul Mijlociu, „Smintea iraniană” (Petre Iancu) și „lordania” Filon Morar. Anca Manolescu se referă la o recentă carte, *Dervișii sub zodia Semilunei*, de Luminița Muntean, relatând despre existența unor secte și curente în islamism cu totul diferite de exaltarea violenței, a morții, invocată de teroriștii actuali.

BORIS MARIAN

Salonul literar R.E.

„Moment REICHER”

Salonul literar s-a redeschis după Anul Nou iudaic, la 9 noiembrie, cu un „moment Reicher”. După ce ne-a citit o proză originală, în genul „parabolic”, intitulată „Legenda semaforului” (cu ecouri din Borges), maestrul de șah, Emanuel Reicher - fiu al vestitului Rabin Boris Reicher, urmaș al gaonului Jakob Margulies - ne-a povestit episoade din viața sa (a împlinit nu de mult 75 de ani) plină de surprize, victorii (morale), unele dezamăgiri, urcușuri, coborâșuri, confruntări, de daruri neprețuite ale prieteniei (i-a cunoscut pe campioni mondiali de șah Spasski, Tal). Emanuel Reicher a publicat multă literatură sahistă, *O istorie a șahului* (comentată în revista noastră de criticul literar S. Damian, cu care Reicher a fost coleg la Liceul „Cultura”). Participanții au ascultat cu mult interes relatările emoționante ale maestrului, nu numai de șah, dar și în înțelepciunea vieții. Toma Hirth a găsit „pepitele” de poezie în proza citită. Silviu Popa a amintit de părintele lui E. Reicher, pe care l-a avut profesor de istorie a evreilor. Zigmund Tauberg a savurat umorul din proza lui Reicher. Au mai participat: prietenul de o viață al invitatului, Leonard Müller; dr. Magdalena Laszlo-Kuțiu; ziaristul C. Benone (epigramist talentat); poetesele Felicia Mohr, Daniela Micu, Doina Chilargi, Alexandrina Alecu ș.a.

„Turneul poeziei”

La Salonul literar din 23 noiembrie a.c., am avut mai mulți autori care au citit din propria creație. Viorica Bogdan, de la Opera Română, și-a lecturat microproza, apărută în revista „Formula AS”, „Un greier necăjit”, cu autoironie fină, pe care am apreciat-o. Doina Chilargi, o constantă participantă la Salon, a interpretat (aceasta este cuvântul!) poeme de dragoste. Felicia Mohr a prezentat o parte din poemele ce vor apărea în curând în volum. Poeziile Alexandrinei Alecu au fost citite de Doina Chilargi, poeme scrise cu sensibilitate și fericită timiditate. „Turneul” a fost încheiat de „președintele Salonului”, prof. Zigu Tauberg. Discuțiile au fost pe măsura lecturilor, nu au lăncezit. Grișa Gherghel ne-a oferit „lecții” de umor și de critică literară. Toma Hirth și-a expus, ca de obicei, deschiș, opiniile. (B.M.M.)

DIN PRESA CULTURALĂ

NOIEMBRIE
2005